

**Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя**

Бібліотека імені академіка М. О. Лавровського

*До 160-річчя від дня народження
М. Я. Грота*

**Наукова спадщина
Миколи Яковича Грота
в фондах бібліотеки імені академіка
М. О. Лавровського
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя**

Бібліографічний покажчик

**Ніжин
2011**

УДК 016:15
ББК 91.9:88

Рекомендовано до друку Вченою радою
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя (НДУ імені Миколи Гоголя)
Протокол №4 від 01.12.2011 р.

Рецензент та автор вступної статті:
доцент кафедри психології Бойправ М. Д.

Н 34 Наукова спадщина Миколи Яковича Грота в фондах бібліотеки імені академіка М.О. Лавровського Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя: бібліогр. покаж. / упоряд.: О.Д.Кільдіватова, Л.П.Косовських, В.І.Манжай, Н.В.Мухомодеева; інформаційно-бібліографічний відділ бібліотеки імені академіка М.О. Лавровського НДУ імені Миколи Гоголя. – Ніжин : НДУ, 2011. – 40 с.

ББК 91.9:88

© Бібліотека імені академіка М. О. Лавровського
НДУ імені Миколи Гоголя
© НДУ імені Миколи Гоголя, 2011

Николай Троцкий.

***Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя***

***Бібліотека імені академіка
М.О.Лавровського***

Від упорядників

Творча спадщина М.Я.Грота налічує біля 200 друкованих праць. Значна частина його творів знаходиться у фондах бібліотеки імені академіка М.О.Лавровського Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. З метою науково-бібліографічного розкриття цього фонду працівниками інформаційно-бібліографічного відділу до річниці святкування ювілею М.Я.Грота було випущено бібліографічний покажчик «Наукова спадщина Миколи Яковича Грота в фондах бібліотеки імені акад. М.О.Лавровського Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя». Покажчик містить у собі бібліографічний опис 204 видань, переглянутих «de visu».

Посібник відкривається статтею М. Д. Бойправ «Микола Якович Грот – перший викладач психології в Ніжинській вищій школі», яка висвітлює життєвий і творчий шлях вченого. Бібліографічна частина складається з двох розділів: «Грот М. Я. Друковані праці» і «Критико-бібліографічні статті». Всі праці розміщені в хронологічному порядку, а в межах року – за алфавітом авторів або назв творів, описаних під назвою. Завершує видання іменний покажчик, до якого увійшли всі прізвища, що зустрічаються в бібліографічних записах.

При підготовці покажчика були використані каталоги, картотеки та фонд бібліотеки НДУ. Матеріали подано за ДСТУ «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1 – 2003, IDT): ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006». Слова і словосполучення скорочуються відповідно до ДСТУ 3582-97 «Скорочення слів в українській мові в бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила, ГОСТа 7.12-93 «Библиографическая запись. Сокращение слов на русском языке. Общие требования и правила».

Видання розраховане на наукових працівників, викладачів, психологів, студентів та всіх, кого цікавить історія вітчизняної психології.

Укладачі висловлюють щире вдячність кандидату психологічних наук, доценту кафедри психології НДУ Бойправ М. Д. за активну участь у виданні покажчика.

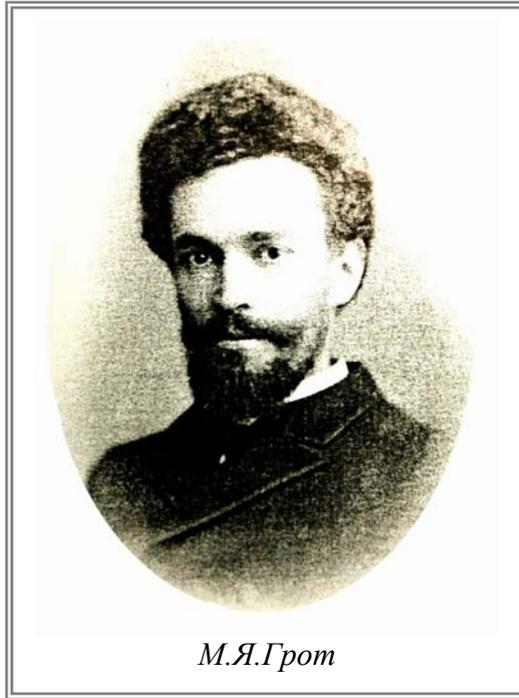
Микола Якович Грот – перший викладач психології в Ніжинській вищій школі

Серед імен вдатних вчених, що присвятили свій талант розвитку психології, філософії, освіти, привертає увагу постать М. Я. Грота, якому 18 квітня 2012 року виповнюється 160 років з дня народження (1852 – 1899).

Творчість цього вченого лишила помітний слід в історії становлення наукової теоретичної психології в Україні та Росії другої половини XIX століття.

Заслужують на увагу його численні наукові праці в галузі філософії, психології, логіки, соціології, які не втрачають своєї актуальності і в наші дні. Хоча протягом життя й діяльності Миколи Яковича, а також після смерті, ставлення до його наукової спадщини було різним, часом поверховим. Були позитивні відгуки, критика, зауваження, але його ідеї, твори, виступи нікого не залишили байдужим. Вони завжди активізували думки інших, кликали до пошуків істини.

Крім того, він був блискучим лектором, талановитим вченим, мислителем, письменником, організатором, професором і керівником кафедр філософії в Ніжині, Одеському та Московському університетах, засновником і редактором першого в Росії спеціального журналу «Вопросы философии и психологии», керівником московського товариства психологів, одним з перших, хто ставив питання про організацію експериментальних лабораторій в університетах Росії. Особливо опікувався розвитком національної філософії і психології, стояв у витоків створення самостійної дослідної психологічної науки й активно сприяв її становленню, відокремлюючи від філософії і природознавства. Він був творцем оригінальних концепцій емоційно-морального розвитку людини, почуттів та пізнавальних процесів, ідеї яких набагато випередили свій час.

Особливої уваги заслуговують його думки про розуміння душі, духовного життя людини, як важливого компоненту, складової частини дійсності.

Учений прожив недовге, але, як зазначає його сучасник професор П. Соколов, плідне життя. «Він протягом свого короткого життя пережив довгу історію духовного розвитку і залишив нам велике багатство праць та ідей». У бібліографічному списку наукових праць нараховується близько 200 його робіт з різних проблем філософії, психології, логіки, етики, естетики, соціології.

Більш глибокий і повний аналіз його діяльності дається в дореволюційній філософській та психологічній літературі, зокрема в роботах, спогадах його співробітників, однокурсників, друзів, послідовників, учнів (В. М. Івановського, Д. Вікторова, С. Г. Квітницького, О. О. Козлова, Я. М. Колубовського, Л. М. Лопатіна, С. Н. Прядкіна, П. П. Соколова,

В. Соловйова, графа Л. М. Толстого, князя С. М. Трубецького, Г. І. Челпанова, В. І. Шенрока та ін.).

У наш час його діяльність і погляди не були предметом спеціального наукового дослідження. Достатньо сказати, що в психологічних словниках його прізвище майже не згадувалося до останнього часу. Лише в педагогічній енциклопедії, БСЭ, УРЕ відведено кілька рядків та в деяких джерелах з історії психології, а також епізодично згадується це ім'я під час розгляду тих чи інших спеціальних проблем, і це не випадково, адже його діяльність відома як «загальноновизнаного ідеаліста другої половини ХІХ століття». Хоч це й не зовсім відповідає дійсності, оскільки погляди його змінювалися протягом життя.

Деякою мірою ситуативний аналіз його діяльності та поглядів представлено в роботах Б. Г. Ананьєва, В. К. Вілюнаса, А. М. Ждан, Т. Д. Марценківської, П. С. Шкурінова, М. П. Ярошевського, С. Л. Рубінштейна та інших психологів сучасності, які час від часу зверталися до його дослідження, аналізуючи ту чи іншу проблему.

Особливо заслуговують на увагу думки істориків психології А. М. Ждан та Т. Д. Марценківської в своїй публікації, де вони аналізують минуле і сучасне Московської психологічної школи. Автори відмічають, що московське Товариство психологів започаткували й очолили «видатні вчені, які стояли на рівні з західноєвропейськими представниками філософської і психологічної думки», – М. М. Троїцький, М. Я. Грот, Л. М. Лопатін, І. О. Ільїн. Їх духовна спадщина не зникла безслідно, вона передавалася наступним поколінням і сприяла подальшому розвитку психологічної думки в Росії.

Останнім часом значно змінилося ставлення до його діяльності. Про це засвідчують дослідження А. Н. Лактіонова, В. М. Летцева, Т. Д. Марценківської, Г. В. Суходольського, М. Д. Бойправ та інших. М. Я. Грот в розв'язку багатьох психологічних проблем набагато випереджав свій час: (зокрема, у визначенні предмета психології та механізмів психіки, сутності особистості, введення в психологію поняття «діяльність», наукового аналізу сновидінь, побудував свою теорію

почуттів, пізнавальних процесів та емоційно-морального розвитку особистості, започаткував математичну психологію, ввів в психологію графічні схеми, перший пояснив значення рухів у психічній діяльності та інше. Тому наукова творчість і педагогічна діяльність Миколи Яковича Грота повинні привертати увагу дослідників: психологів, філософів, істориків, літераторів, соціологів.

Тим більше, М. Я. Грот належить до вітчизняних вчених, оскільки працював перших вісім років у Ніжинському історико-філологічному інституті (1876–1883) (період роботи, який особливо недостатньо висвітлений у сучасній науковій літературі), три роки в Одеському університеті, а також завершив своє життя в Україні на Харківщині в своєму маєтку на березі річки Донець, де і похований у церковній огорожі села Кочеток. Микола Якович Грот народився в Гельсінгфорсі у високоосвіченій дворянській сім'ї. Батько в той час був професором кафедри російської мови Гельсінгфорського університету. Згодом сім'я переїхала до Санкт-Петербурга, де і пройшло його дитинство. Він був старшим сином у родині і названий на честь брата матері, сенатора й автора широких мемуарів з історії селянського питання при Олександрі II, Миколи Петровича Семенова.

Як зазначають його сучасники-біографи, учні (Ю. І. Айхенвальд, Д. Вікторов, В. М. Івановський, Я. Колубовський, В. І. Шенрок, Г. І. Челпанов та ін.), сім'я жила широкими інтелектуальними інтересами. Його батько – Яків Карлович Грот, пізніше відомий вчений і літератор, академік, віцепрезидент Академії наук, автор більше чотирьохсот наукових праць; мати – відома на той час у Росії письменниця Наталія Петрівна Семенова. Батьки позитивно впливали на формування моральних та інтелектуальних якостей особистості сина. Дома в них, а також у його дядька К. К. Грота статс-секретаря, члена державної ради, часто збирались видатні діячі, вчені, літератори, письменники Санкт-Петербурга, що також вплинуло на розвиток особистості майбутнього вченого. (Між іншим, такі зібрання, після закінчення Ніжинської гімназії вищих наук, працюючи деякий час у Санкт-

Петербурзі, відвідував М. В. Гоголь і був особисто знайомий з батьком М. Я. Грота).

Микола Якович одержав прекрасне виховання й освіту. Спочатку виховувався в училищі доктора Відема, а потім – у Ларінській гімназії в Санкт-Петербурзі, яку закінчив із золотою медаллю.

Роки навчання в університеті – особлива сторінка життя Миколи Яковича. В університеті, зазначають сучасники Миколи Яковича, працювали відомі на той час учені, професори, які на заняттях пробуджували в студентів любов до знань, прагнення досягти ідеалу: кн. Бестужев-Рюмін, В. П. Василевський, К. Є. Люгебіль, Ф. Ф. Соколов, О. Ф. Міллер та інші.

З захопленням студенти слухали лекції з історії та філософії. Особливої уваги заслуговували лекції з філософії, логіки професора М. Л. Владиславлева.

Своєю чіткістю, переконливістю, науковістю привертала увагу студентів заняття з природознавства проф. І. М. Сеченова, лекції К. Д. Кавеліна та ін. Саме вони вплинули на вибір подальшого шляху й педагогічної діяльності Миколи Яковича.

М. Я. Грот не обмежувався діяльністю на одному факультеті. Він успішно відвідував заняття, старанно вивчав іноземні мови, дисципліни природничого циклу. Як результат – вільно володів французькою, німецькою, англійською, чеською мовами, знав латинь.

Але живий інтерес на останніх курсах зосередив на психології. Захопленню психологією особливо сприяли цікаві вчені дискусії між двома світилами першої величини – Сеченовим і Кавеліним (близьким другом дядька М. Я. Грота), свідком яких він часто бував. М. Я. Грот був прихильником сеченовських ідей, які потім розвивав далі. Це були дискусії з приводу важливих проблем психології: про відношення тілесного до психічного, фізіології і психології, про свідомість, довільність, науковий метод та ін.

Свої погляди як представника емпіричної психології він пізніше відобразив у своїх двох об'ємних фундаментальних працях: «Психологія почувань в її історії і головних основах»

(1879–1880) і «До питання про реформу логіки. Досвід нової теорії розумових процесів» (1882).

Як одного з кращих студентів, його залишили на викладацькій роботі в Санкт-Петербурзькому університеті, надавши можливість стажуватися два роки за кордоном для одержання професорського звання за державний рахунок. Але ситуація змінилась, і Микола Якович поїхав стажуватись на один рік і за власні кошти, а у 1876 році приїхав працювати в новий, який ще тільки формувався, Ніжинський історико-філологічний інститут кн. Безбородька.

Аналізуючи та узагальнюючи життєвий і творчий шлях Миколи Яковича Грота, враховуючи історико-соціальну зумовленість та неповторність його індивідуальності, енергії, організаторських здібностей, можна виділити кілька періодів його життя, наукової та педагогічної діяльності: Санкт-Петербурзький (1852–1875) – від народження до закінчення університету, ніжинський (1876–1883), одеський (1883–1886) та московський (1886–1899). Кожен із цих періодів має свою специфічну характеристику.

Перший період – це етап становлення його громадянської, наукової та педагогічної зрілості, роки навчання в гімназії та Санкт-Петербурзькому університеті. Це період оволодіння системою різних знань, початок формування поглядів, наукових пошуків та ін.

Ніжинський період (1876–1883) – період початку формування творчої, наукової, педагогічної діяльності. У цей час він симпатизує позитивістському напрямку у філософії. Своє дослідження зосереджує на психології і створює свою теорію «психічного оберту». Разом з тим намагається реформувати логіку, розробляє концепцію розвитку почуттів та розумових процесів. Цей період визначається його своєрідним ставленням до філософії як до мистецтва.

Працюючи в Ніжині, він готує і захищає в Київському університеті Святого Володимира магістерську і докторську наукові роботи і стає ординарним професором кафедри філософії Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородько.

Власне, в Ніжині він сформувався як вчений, педагог і організатор, почав будувати програму наукової теоретичної психології, керувати науковою роботою студентів, вести поживалені практичні заняття (так звані семінарії), виконував значну громадську роботу.

Так він був обраний ревізором інститутської бібліотеки, членом бібліотечної ради (склавши картотеку книг та правила користування ними, на той час бібліотека нараховувала 51 тис. томів книг та журналів), редактором «Известий историко-филологического института кн. Безбородка в Нежине» (значне наукове видання, яке почало виходити з 1877 року).

Можна припустити, що цей досвід сприяв пізніше організувати видання спеціального журналу в Москві «Вопросы философии и психологии» (1889), який безуспішно намагався створити не один учений.

В 1878 році М. Я. Грот був обраний на трьохрічний термін ученим секретарем конференції інституту, брав активну участь у спорудженні першого в світі пам'ятника М. В. Гоголю як член комітету.

Разом з тим, будучи в Ніжині, М. Я. Грот успішно працював над різними науковими проблемами і надрукував значну частину своїх фундаментальних наукових праць.

Наступний період характерний змінами у поглядах вченого (1883–886). Він надає важливого значення філо-софії, яка повинна знайти особливе місце серед «духовної творчості», і вважає, що вона має свої самостійні завдання. У цей період виходять також десятки його наукових праць, в яких він намагається розібратися в основній проблемі дійсності: взаємозв'язку сили духу і сили матерії.

Останній період життя (1886–1899) – це час інтеграції в його поглядах двох попередніх філософських напрямів – позитивізму та ідеалізму, який особливо потребує глибокого аналізу.

Він по-новому підходить до проблеми свободи волі, часу і прогресу, збереження енергії та ін. В основу теоретичних принципів М. Я. Грот узяв закон збереження й перетворення енергії, він аналізує сутність поняття психічної енергії. Його

особливо зацікавив експериментальний напрямок психологічної науки. Ці погляди, нові підходи відбиті у багатьох його наукових працях, виступах останнього періоду життя.

Протягом життя погляди вченого змінювались, були часом суперечливими, але ці суперечності ще більш конкретизують стан і розуміння тенденцій розвитку психологічної науки у цей час. Його наукові праці, особливо останнього періоду життя та діяльності, засвідчують про взаємозв'язок розв'язку ним конкретних психологічних проблем і з'ясування глобальних, широких закономірностей прогресу в світі, кінцевим результатом якого, на думку вченого, є моральна самосвідомість.

Не вдаючись до глибокого аналізу і оцінки механізмів цього розвитку, можна сказати, що М.Я.Грот підняв цілу низку проблем про розуміння психіки як важливого компоненту дійсності, що спонукало до продовження подальших досліджень його учнями і послідовниками.

Своєю талановитою науковою і педагогічною працею, високими моральними якостями Микола Якович Грот залишив глибокий слід в історії розвитку філософської та психологічної думки другої половини ХІХ століття.

Бойправ М. Д.
*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя*

М.Я.Грот у робочому кабінеті

**Грот Микола Якович
(1852–1899)
Друковані праці**

1. [Рецензія] // Известия Историко-филол. ин-та князя Безбородко в Нежине. – К., 1877. – Т. 1. – Неофиц. отд. – С. 75–102. – Рец. на кн.: Козлов А. А. Философские этюды : критич. очерк. Ч. 1. – СПб., 1876.
2. [Рецензія] Козлов А. А. Философские этюды : критич. очерк. Ч. 1. – СПб., 1876. – [К., 1877]. – 28 с. – Алигат.
3. Essai sur les principes d'une classification nouvelle des sentiments. – Paris, 1878. – 38 с. – Алигат.
4. Сновидения как предмет научного анализа : речь, произнесенная на годовичном акте Историко-филол. ин-та кн. Безбородко в Нежине 30 августа 1877 г. // Известия Историко-

филол. ин-та князя Безбородко в Нежине. – К., 1878. – Т. 2. – Неофиц. отд. – С. 1–68.

5. Сновидения как предмет научного анализа. – К., 1878. – 68 с. – Алигат.

6. Психология чувствований в её истории и главных основах : Исследование: 1. Исторический отдел // Известия Историко-филол. ин-та князя Безбородко в Нежине. – К., 1879. – Т. 4, вып. 2. – С. 1–410.

7. Психология чувствований в её истории и главных основах : Исследование : 2. Теоретический отдел // Известия Историко-филол. ин-та князя Безбородко в Нежине. – К., 1880. – Т. 5. – Неофиц. отд. – С. 411–551.

8. Психология чувствований в её истории и главных основах. – СПб., 1879-1880. – 569 с.

9. Письмо в редакцию [по поводу рец. на «Психологию чувствований»] // Вестник Европы. – СПб., 1880. – № 12. – С. 839–868.

10. Еще по поводу вопроса о психологии чувствований. Ответ А. Козлову // Известия Историко-филол. ин-та князя Безбородко в Нежине. – К., 1881. – Т. 6. – Неофиц. отд. – С. 1–38.

11. Еще по поводу вопроса о психологии чувствований. Ответ А. Козлову. – К., 1881. – 38 с. – Алигат.

12. Отчет о состоянии деятельности Историко-филол. ин-та кн. Безбородко в Нежине за 1879/80 год, читанный на акте 30 августа 1880 года // Известия Историко-филол. ин-та князя Безбородко в Нежине. – К., 1881. – Т. 6. – Офиц. отд. – С. 3–21.

13. К вопросу о реформе логики. Опыт новой теории умственных процессов. [Вып. 1.] // Известия Историко-филол. ин-та князя Безбородко в Нежине. – К., 1882. – Т. 7. – Неофиц. отд. – С. 1–210.

14. Отчет Комитета по сооружению бюста Н. В. Гоголя в Нежине, читан. на торж. акте в Институте кн. Безбородко в день открытия бюста, 4-го сент. 1881 года : прил. // 4 сентября 1881 года в Нежине (открытие памятника Н. В. Гоголю) : [сб. ст.]. – К., 1882. – С. 22–28.

15. К вопросу о реформе логики. Опыт новой теории умственных процессов. Вып. 2 // Известия Историко-филол. ин-

та князя Безбородко в Нежине. – К., 1884. – Т. 8. – Неофиц. отд. – С. 211–349.

16. К вопросу о реформе логики. Опыт новой теории умственных процессов. – Лейпциг, 1882. – XXVI, 349 с.

17. К вопросу о критериях истины. Возможность научного оправдания наивного реализма (этюд из области науки о познании) // Русское богатство. – СПб., 1883. – № 4. – С. 184–196; № 5–6. – С. 435–449.

18. К вопросу о классификации наук : научно-попул. этюд. – СПб., 1884. – 70 с.

19. О научном значении пессимизма и оптимизма как мировоззрений : [публ. лекция] // Записки имп. Новороссийского ун-та. – Одесса, 1884. – Т. 40. – II. Часть ученая. – С. 119–146.

20. Джордано Бруно и пантеизм : филос. очерк // Записки имп. Новороссийского ун-та. – Одесса, 1885. – Т. 41. – II. Часть ученая. – С. 265–350.

21. Джордано Бруно и пантеизм : филос. очерк. – Одесса, 1885. – 86 с.

22. О душе в связи с современными учениями о силе // Записки имп. Новороссийского ун-та. – Одесса, 1886. – Т. 44, ч. 2. – С. 259–354.

23. О направлении и задачах моей философии (по поводу статьи архиепископа Никанора) // Православное обозрение. – М., 1886. – № 12. – С. 792–809.

24. О задачах журнала [«Вопросы философии и психологии»] // Вопросы философии и психологии. – 1889. – Кн. 1. – С. V–XX.

25. Психологический съезд в Париже (6-10 авг. 1889) // Вопросы философии и психологии. – 1889. – Кн. 1. – Спец. отдел : Хроника. – С. 1–22.

26. Критика понятия свободы воли в связи с понятием причинности // Труды Московского Психол. о-ва. – М., 1889. – Вып. 3 : О свободе воли. опыты постановки и решения вопроса : рефераты и статьи членов психологического общества. – С. XIII–XXVI, 1–96.

27. Положение к реферату «О свободе воли» // Труды Московского Психол. о-ва. – М., 1889. – Вып. 3 : О свободе воли. опыты

постановки и решения вопроса : рефераты и статьи членов психол. о-ва. – С. XXIX–XXXVIII.

28. Что такое метафизика? // Вопросы философии и психологии. – 1890. – Кн. 2. – С. 107–128.

29. [Обзор журнала «Revue philosophique de la France et de l'étranger...»] // Вопросы философии и психологии. – 1890. – Кн. 2. – Спец. отдел : Критика и библиогр. – С. 49–57.

30. От редакции // Вопросы философии и психологии. – 1890. – Кн. 3. – С. V–VII.

31. От редакции [Об итогах первого года журнала «Вопросы философии и психологии»] // Вопросы философии и психологии. – 1890. – Кн. 4. – С. V–VIII.

32. Жизненные задачи психологии // Вопросы философии и психологии. – 1890. – Кн. 4. – С. 143–194.

33. [Рецензия] // Вопросы философии и психологии. – 1890. – Кн. 5. – Философия и метфизика. – С. 95–96. – Рец. на кн.: Лейбниц Г. В. Избранные философские сочинения / перевод членов психол. о-ва под ред. В. П. Преображенского. – М., 1890. – 363 с. – Подпись Г.

34. [Рецензия] // Вопросы философии и психологии. – 1890. – Кн. 5. – Критика и библиогр. : Обзор кн. : История философии. – С. 97–100. – Рец. на перевод кн.: Ибервега-Гейнце. История новой философии в сжатом очерке. – СПб., 1890 – 631 с. – Подпись Б.

35. [Рецензия] // Вопросы философии и психологии. – 1890. – Кн. 5. – Критика и библиогр. : Обзор кн. : Психология. – С. 89–90. – Рец. на кн.: James W. The Principles of Psychology. – New-York, 1890. – Подпись Г.

36. [Рецензия] // Вопросы философии и психологии. – 1890. – Кн. 4. – Спец. отдел : Обзор кн. – С. 94–97. – Рец. на кн.: Струве Г. Энциклопедия философских наук и направлений в связи с введением в философию. Ч. 1. – Варшава, 1890. – 410 с. – Подпись Г.

37. [Рецензия] // Вопросы философии и психологии. – 1890. – Кн. 2. – Спец. отдел : Обзор кн. : История философии. – С. 105–108. – Рец. на кн.: Трубецкий С. Метафизика в древней Греции. – М., 1890. – 508 с. – Подпись Н. Г.

38. Еще о задачах журнала // Вопросы философии и психологии. – 1891. – Кн. 6. – С. I–VI.

39. Введение в историю новой философии // Вопросы философии и психологии. – 1891. – Кн. 7. – Критика и библиогр. – С. 1–25.

40. [Рец. на журнал : *Annales des sciences psychiques*] // Вопросы философии и психологии. – 1891. – Кн. 8. – Спец. отдел : Критика и библиогр. : Обзор журн. – С. 61–64.

41. [Рецензия] // Вопросы философии и психологии. – 1891. – Кн. 10. – Спец. отдел : Критика и библиогр. : Обзор кн. – С. 57–66. – Рец. на кн. : Лопатин Л. Положительные задачи философии. Ч. 2. – М., 1891. – 391 с.

42. Основные моменты в развитии новой философии. 1. Главные направления новой философии. Эмпиризм и натурализм: Бэкон и Гоббс // Вопросы философии и психологии. – 1891. – Кн. 8. – Спец. отдел – С. 42–57.

43. Основные моменты в развитии новой философии. 2. Метафизическая философия: Декарт и окказионалисты // Вопросы философии и психологии. – 1891. – Кн. 9. – Спец. отд. – С. 1–18.

44. Основные моменты в развитии новой философии. 3. Спиноза // Вопросы философии и психологии. – 1891. – Кн. 10. – Спец. отд. – С. 1–18.

45. [Рецензия] // Вопросы философии и психологии. – 1891. – Кн. 8. – Спец. отдел : Критика и библиогр. : Обзор кн. – С. 76–77. – Рец. на кн.: Carus P. The soul of man ... – Chicago, 1891. – 458 с. – Подпись Н. Г.

46. Самонаблюдение – единственный источник познания душевной жизни : положения Н. Я. Грота [обсуждались на заседаниях Психол. о-ва 10, 22 нояб. ; 8 дек. 1890] // Вопросы философии и психологии. – 1891. – Кн. 6. – Прил. – С. 89–93.

47. Основание нравственного долга. I–III. // Вопросы философии и психологии. – 1892. – Кн. 12. – С. 146–164.

48. Основные моменты в развитии новой философии. 4. Джон Локк и Джордж Беркли // Вопросы философии и психологии. – 1892. – Кн. 13. – Спец. отдел. – С. 1–17.

49. Нравственные идеалы нашего времени. Фридрих Ницше и Лев Толстой // Вопросы философии и психологии. – 1893. – Кн. 16. – С. 129–154.

50. Основные моменты в развитии новой философии. 5. Лейбниц и его школа // Вопросы философии и психологии. – 1893. – Кн. 17. – Спец. отдел. – С. 1–5.

51. Речь председателя Н. Я. Грота [на торжественном (сотом) засед. Психол. о-ва 21 февр. 1893 года] // Вопросы философии и психологии. – 1893. – Кн. 17. – Психол. о-во. – С. 117–123.

52. П. Е. Астафьев : некролог // Вопросы философии и психологии. – 1893. – Кн. 18. – С. 116–121.

53. Основные моменты в развитии новой философии. 6. Английская и французская философия XVIII века ; 7. Значение Канта // Вопросы философии и психологии. – 1893. – Кн. 20. – Спец. отдел. – С. 41–93.

54. [Рецензия] // Вопросы философии и психологии. – 1893. – Кн. 20. – Критика и библиогр. : Обзор кн. – С. 109–111. – Рец на кн.: Виндельбанд. История древней философии ... – СПб., 1893. – 382 с. – Подпись Н. Г.

55. К вопросу о значении идеи параллелизма в психологии // Вопросы философии и психологии. – 1894. – Кн. 21. – С. 36–54.

56. Тезисы «К вопросам о значении идеи параллелизма в психологии» // Вопросы философии и психологии. – 1894. – Кн. 21. – С. 166–168.

57. Заметка редактора [отклик на письмо д-ра Н. Пяковского] // Вопросы философии и психологии. – 1894. – Кн. 22. – С. 325–326.

58. О времени // Вопросы философии и психологии. – 1894. – Кн. 24. – С. 381–417.

59. О времени // Вопросы философии и психологии. – 1894. – Кн. 25. – С. 445–493.

60. Тезисы к реферату «О времени» // Вопросы философии и психологии. – 1895. – Кн. 26. – С. 93–96.

61. Основные моменты в развитии новой философии. – М., 1894. – 256 с.

62. Устои нравственной жизни и деятельности : речь, читанная 4 марта 1895 на публ. годовом засед. Психол. о-ва // Вопросы философии и психологии. – 1895. – Кн. 27. – С.145–168.

63. К читателям [от редакции] // Вопросы философии и психологии. – 1895. – Кн. 30. – С. I–IV. – Без подписи.

64. Основания экспериментальной психологии // Вопросы философии и психологии. – 1895. – Кн. 30. – С. 568–618.

65. [Рецензия] // Вопросы философии и психологии. – 1895. – Кн. 30. – Критика и библиогр. : Обзор кн. – С. 619–624. – Рец. на кн.: Ladd G. T. Philosophy of Mind. An essay in the metaphysics of Philosophy. – London, 1895. – 414 с.

66. [Рецензия] // Вопросы философии и психологии. – 1895. – Кн. 30. – Критика и библиогр. : Обзор кн. – С. 625–626. – Рец. на кн.: Wundt W. Logik. Eine Untersuchung der Principien... – Stuttgart, 1895. – 643 с. – Подпись Г.

67. Тезисы к реферату «Устои нравственной жизни и деятельности» // Вопросы философии и психологии. – 1895. – Кн. 30. – С. 648–650.

68. Несколько слов в ответ В. А. Гольцеву // Вопросы философии и психологии. – 1896. – Кн. 32. – Критика и библиогр. : Обзор журн. – С. 170–173.

69. Памяти Н. Н. Страхова. К характеристике его философского мирозерцания // Вопросы философии и психологии. – 1896. – Кн. 32. – С. 299–336.

70. О жизни и деятельности Декарта : речь, читанная на торжеств. засед. Психол. о-ва в память 300-летия рожд. Декарта 12 и 19 окт. 1896 // Вопросы философии и психологии. – 1896. – Кн. 35. – С. 645–659.

71. [Рецензия] // Вопросы философии и психологии. – 1896. – Кн. 35. – Критика и библиогр. : Обзор кн. – С. 651–656. – Рец. на кн.: Челпанов Г. И. Проблема восприятия пространства. – К., 1896. – 387 с. – Подпись Н. Г.

72. [Рецензия] // Вопросы философии и психологии. – 1897. – Кн. 36. – Критика и библиогр. : Обзор кн. – С. 155–160. – Рец. на кн.: Соловьев В. Оправдание добра. Нравственная философия. – СПб., 1897. – 681 с.

73. Понятия души и психической энергии в психологии // Вопросы философии и психологии. – 1897. – Кн. 37. – С. 239–300.

74. Понятия души и психической энергии в психологии // Вопросы философии и психологии. – 1897. – Кн. 39. – С. 801–811. – Оконч. Начало : Кн. 37.

75. Предисловие к русскому изданию // Вундт В. Очерк психологии / Московское Психол. о-во. – М., 1897. – Вып. 5. – С. III–VI.

76. Основания экспериментальной психологии // Вундт В. Очерк психологии / Московское Психол. о-во. – М., 1897. – Вып. 5. – С. XV–LXVI. – В качестве введения к изданию дана работа Н. Я. Грота.

77. Критика понятия прогресса // Вопросы философии и психологии. – 1898. – Кн. 45. – С. 780–804.

78. Декарт // Энциклопедический словарь / под ред. И. Е. Андреевского ; изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1893. – Полутом 19, Т. 10. – С. 303–307.

79. Психология // Энциклопедический словарь / под ред. И. Е. Андреевского ; изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1898. – Полутом 50, Т. 25 а. – С. 677–683.

80. Автобиографический очерк. 1894 г. // Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах товарищей и учеников, друзей и почитателей. – СПб., 1911. – С. 339–343.

81. Устои нравственной жизни деятельности / Н. Я. Грот // Психология личности в трудах отечественных психологов / сост. Л. В. Куликов. – СПб.; М.; Х.; Минск, 2000. – С. 397 – 402. – (Серия «Хрестоматия по психологии»).

82. Вибрані психологічні твори / М. Я. Грот ; упоряд., передм., прим. М. Д. Бойправ ; Ніжин. держ. ун-т імені Миколи Гоголя. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2006. – 296 с. – Бібліогр.: с. 276–283.

83. Сновидения как объект научного анализа / Н. Я. Грот. – Х. : Гуманитарный Центр, 2007. – 128 с.

84. Сновидіння як предмет наукового аналізу : [репринтне відтворення видання (К., 1878 р.)] / М. Я. Грот ; упоряд., авт. вступ. ст. і комент. М. Д. Бойправ ; Ніжин. держ. ун-т імені Миколи Гоголя. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – 114 с. – Бібліогр. : с. 96.

Критико-бібліографічні статті

85. [К. К.] [Рецензія] // Вестник Европы. – 1880. – № 9. – Хроника. Литературное обозрение. – С. 358–369. – Рец. на кн.: Грот М. Психология чувствований в ее истории и главных основах. – СПб., 1880.

86. Козлов А. А. Критический этюд по поводу книги Н. Грота «Психология чувствований». – К., 1881. – 56 с.

87. Козлов А. [Рецензія] // Университетские известия. – К., 1880. – №8. – С. 282–301 ; №9 – С. 341–355 ; № 10. – С. 389–403 ; №11. – С. 447–454. – Рец. на кн.: Грот Н. Психология чувствований ... – СПб., 1880.

Редакційна колегія часопису «Вопросы философии и психологии»: В.С.Соловйов, кн. С.М.Трубецькой, М.Я.Грот, Л.М.Лопатін.

88. Новая книга по логике // Русское богатство. – 1883. – № 2. – Науч. и критич. ст. – С. 413–430. – Рец. на кн.: Грот М. Я. К вопросу о реформе логики. Опыт новой теории умственных процессов. – Лейпциг, 1882.

89. Докторский диспут Н. Я. Грота и его речь об отношении философии к науке и искусству : [о защите диссертации на

степень доктора философии в Киевском ун-те] // Русское богатство. – 1883. – № 3. – Науч. и критич. ст. – С. 749–750.

90. [Рецензія] // Вестник Европы. – 1884. – № 6. – Хроника. Лит. обозрение.– С. 845–848. – Рец. на кн.: Мокиевский П. В. Ценность жизни. – СПб., 1884 ; Грот М. Я. О научном значении пессимизма и оптимизма как мировоззрений : публ. лекция. – Одесса, 1884.

91. Никанор, архиеп. Херсонский и Одесский. Направление и значение философии Николая Грота // Православное обозрение. – 1886. – № 10. – С. 270–320.

92. [Рецензія] // Вестник Европы. – 1886. – № 7. – Лит. обозрение.– С. 418–424. – Рец. на кн. : Грот М. Я. О душе в связи с современными учениями о силе. Опыт философского построения. – Одесса, 1886.

93. [Про журнал «Вопросы философии и психологии» під ред. М. Я. Грота] // Журнал Министерства народного просвещения. – 1889.– № 12. – Критика и библиогр. – С. 567.

94. Гади О. Первый русский философский журнал «Вопросы философии и психологии» // Русский филол. вестник. – 1889. – № 4. – С. 79–87.

95. Корсаков С. С. По вопросу о свободе воли. Возражение на реферат Н. Я. Грота // Труды Московского Психол. о-ва. – М., 1889. – Вып. 3 : О свободе воли. опыты постановки и решения вопроса : рефераты и статьи членов Психол. о-ва. - С. 219–260.

96. Иконников В. С. Опыт русской историографии. – К., 1891. – Т. 1, кн. 1. – С. 237, 238, 247.

97. Колубовский Я. Грот Николай Яковлевич // Энциклопедический словарь / под ред. И. Е. Андреевского ; изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон.– СПб., 1893. – Т. 9а. – С. 775–777.

98. Изложения прений по реферату Н. Я. Грота «О значении идеи параллелизма в психологии» // Вопросы философии и психологии. – 1894. – Кн. 22. – Психол. о-во. – С. 303–314.

99. Михайловский Н. Литература и жизнь : [огляд статей, присвяч. творч. Ф. Ніцше.] // Русское богатство. – 1894. – № 12. – С. 84–110. – Упоминается Н. Я. Грот и его труды.

100. Изложения прений по рефератам Н. Я. Грота «О времени» // Вопросы философии и психологии. – 1895. – Кн. 26. – Психол. о-во. – С. 93–109.

101. Изложения прений по реферату Н. Я. Грота «Устой нравственной жизни и деятельности» // Вопросы философии и психологии. – 1895. – Кн. 30. – Психолог. о-во. – С. 650–654.

102. Алфавитный указатель авторов статей, обзоров, рецензий писем и т. п, помещенных в журнале «Вопросы философии и психологии» за первые шесть лет его существования (1889–1895) // Вопросы философии и психологии. – 1895. – Кн. 30. – С. 1–19. – Перечень работ Н. Я. Грота. – С. 659.

103. Гольцев В. Несколько слов в возражение Н. Я. Гроту : [з приводу статті М. Я. Грота «Основания экспериментальной психологии» та його рецензії на книгу Ледда] // Вопросы философии и психологии. – 1896. – Кн. 31. – Обзор журн. – С. 65–67.

104. [Рецензія] // Русское богатство. – 1896. – № 8. – Новые книги. – С. 64–67. – Рец. на кн.: Грот Н. Я. Основания экспериментальной психологии. – М., 1896.

105. Бронзов А. [Рецензія] // Христианское чтение. – 1897. – Т. 203, ч. 1. – С. 197–203. – Рец. на кн.: Грот Н. Я. Очерк философии Платона – М., 1897. – 189 с.

106. [А. Рецензія] // Филологическое обозрение. – 1898. – Т. 14. – Отд. 2. Критика и библиог. – С. 127–128. – Рец. на кн.: Грот Н. Очерк философии Платона. – М., 1897. – IV + 189 с.

107. Лопатин Л. М. Николай Яковлевич Грот : [некролог] // Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... – СПб., 1911. – С. 88–98.

108. Лопатин Л. М. Николай Яковлевич Грот: Некролог // Вопросы философии и психологии. – 1899. – Кн. 48. – С. IX–XX. – Портрет М. Я. Грота.

109. Московское Психологическое общество. Заседание CLXXIII. Отчет об экстренном заседании 25 мая 1899, созванном по поводу кончины Николая Яковлевича Грота // Вопросы философии и психологии. – 1899. – Кн. 48. – С. 356–357.

110. Указатель статей, рецензий и заметок, напечатанных в журнале «Вопросы философии и психологии» за десятилетие 1889–1899 г.г. // Вопросы философии и психологии. – 1899. – Кн. 50. – С. 1–19. – Перечень работ Н. Я. Грота. – С. 6–7.

111. Н. Я. Грот [некролог] // Исторический вестник. – 1899. – Т. 77. – № 7. – Смесь. – С. 377–381.

112. Прядкин С. Две преждевременные жертвы смерти [В. Г. Васильевский и Н. Я. Грот] // Филологические записки. – 1899. – Вып. 3–4. – С. 1–12.

113. Соколов П. Философский скиталец. Памяти Н. Я. Грота // Богословский вестник. – 1899. – № 6. – С. 250–265 ; № 7. – С. 417–440 ; № 11. – С. 510–527 ; № 12. – С. 660–703.

114. Соловьев В. Николай Яковлевич Грот : некролог // Вестник Европы. – 1899. – № 7. – С. 456–457.

115. Шенрок В. И. Воспоминания о Н. Я. Гроде // Исторический вестник. – 1899. – Т. 77, № 9. – С. 853–873 ; ил. : портр.

116. Э. Р. [Радлов Э. Л.] Н. Я. Грот : некролог // Журнал Министерства народного просвещения. – 1899. – № 11. – С. 41–47.

117. Айхенвальд Ю. И. Очерк этических воззрений Н. Я. Грота // Вопросы философии и психологии. – 1900. – Кн. 51. – С. 61–73.

118. Викторов Д. В. Памяти Н. Я. Грота как профессора // Вопросы философии и психологии. – 1900. – Кн. 51. – С. 48–60.

119. Викторов Д. В. Памяти Н. Я. Грота как профессора // Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... – СПб., 1911. – С. 175–185.

120. Ивановский В. Н. Очерк жизни и деятельности Н. Я. Грота // Вопросы философии и психологии. – 1900. – Кн. 51. – С. 1–47. – Список соч. Н. Я. Грота, составленный Ивановским В. Н. : с. 43–47.

121. Ивановский В. Н. Очерк жизни и деятельности Н. Я. Грота // Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... – СПб., 1911. – С. 57–88.

122. Соколов П. П. Н. Я. Грот как мыслитель // Вопросы философии и психологии. – 1900. – Кн. 51. – С. 74–100.

123. Соловьев В. С. Три характеристики. М. М. Троицкий, Н. Я. Грот, П. Д. Юркевич // Вестник Европы. – 1900. – № 1. – С. 319–335.

124. Грот Николай Яковлевич // Историко-филол. ин-т кн. Безбородко в Нежине. 1875–1900. Преподаватели и воспитанники. – Нежин, 1900. – С. 18–24. – Перечень работ Н. Я. Грота. – С. 21–24.

125. Соловьев В. С. [Некролог] ; Из статьи «Три характеристики» [М. М. Троицкий, Н. Я. Грот, П. Д. Юркевич] // Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... – СПб., 1911. – С. 148–166.

126. Грот Николай Яковлевич // Новый энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона : в 29 т. – СПб., [1911–1916]. – Т. 15. – Стб. 100–102.

127. Грот Николай Яковлевич // Большая Энциклопедия / под ред. С. Н. Южакова. – СПб., 1902. – Т. 7. – С. 635–637.

128. [Рецензия] // Вестник Европы. – 1904. – № 3. – С. 366–369. – Рец. на кн. : Грот Н. Я. Философия и ее общие задачи : сб. ст. / Московс. Психол. о-во. – СПб., 1904.

129. Спекторский Е. [Рецензия] // Журнал Министерства народного просвещения. – 1904. – № 7. – С. 226–238. – Рец. на кн. : Грот Н. Я. Философия и ее общие задачи : сб. ст. / Московс. Психол. о-во. – СПб., 1904.

130. Спекторский Е. [Рецензия] // Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... – СПб., 1911. – С. 374–386. – Рец. на кн.: Грот Н. Я. Философия и ее общие задачи : сб. ст. / Московс. Психол. о-во. – СПб., 1904.

131. Виноградов Н. Краткий исторический очерк деятельности Московского Психологического Общества за 25 лет // Вопросы философии и психологии. – 1910. – Кн. 103. : Юбилейный номер (1885–1910). – С. 249–262.

132. Грот Николай Яковлевич // Венгеров С. А. Источники словаря русских писателей. – СПб., 1910. – Т. 2. – С. 140–141.

133. А. Ф. Из воспоминаний слушателя // Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... – СПб., 1911. – С. 196–198.

134. Аксенов М. Речь, произнесенная над гробом Н. Я. Грота // Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... – СПб., 1911. – С. 347–348.

135. Библиографический перечень статей, очерков, отзывов и известий о Н. Я. Гроде и его деятельности // Н. Я. Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... – СПб., 1911. – С. 361–373.

136. Библиографический перечень трудов Н. Я. Грота // Н. Я. Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... СПб., 1911. – С. 349–361.

137. Введенский А. Памяти Николая Яковлевича Грота // Н. Я. Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... – СПб., 1911. – С. 135–147.

138. Грот К. Рукописи Н. Я. Грота // Н. Я. Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... СПб., 1911. – С. 394–397.

139. Из переписки Н. Я. Грота [1886–1899]. Письма Л. Н. Толстого, А. Ф. Кони, Н. Н. Страхова, В. С. Соловьева, С. Н. Трубецкого, архиепископа Херсонского Никанора ; Четыре письма Н. Я. Грота к отцу // Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... СПб., 1911. – С. 211–336.

140. Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах товарищей и учеников, друзей и почитателей. С приложением портретов, биографических и библиографических материалов.– СПб. : Тип. М-ва путей сообщения, 1911. – 410 с.

141. Оболенский Л. Е. Из моих воспоминаний о Н. Я. Гроде // Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... – СПб., 1911. – С. 198–207.

142. Радлов Э. Л. Грот Н. Я. // Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... – СПб., 1911. – С. 167–173.

143. Розанов В. В. [статья о Н. Я. Гроде] // Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... – СПб., 1911. – С. 386–393.

144. Соколов П. П. Философские взгляды и научная деятельность Н. Я. Грота : очерк // Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... – СПб., 1911. – С. 99–135.

145. Толстой Л. Н. Воспоминания // Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... – СПб., 1911. – С. 207–210.

146. Челпанов Г. И. Памяти профессора Н. Я. Грота : [некролог] ; [воспоминания] // Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... – СПб., 1911. – С. 185–196.

147. Шебор О. А. Из юношеских лет Н. Я. Грота // Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... – СПб., 1911. – С. VII–XXV.

148. Шенрок В. И. К биографии Н. Я. Грота (1852–1899) : очерк // Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... – СПб., 1911. – С. 1–56.

149. Обращение Московского Психологического Общества к Н. Я. Гроту по поводу его отказа от звания Председателя (в 1892 г.) // Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... – СПб., 1911. – С. 344–345.

150. Трубецкой С. Н. Предложение об избрании Н. Я. Грота в почетные члены Московского Психологического общества //

Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах... – СПб., 1911. – С. 345–346.

151. Из истории русской идеалистической психологии конца XIX–нач. XX в. // Ананьев Б. Г. Очерки по истории русской психологии XVIII и XIX веков. – М., 1947. – С. 150–162.

152. Приложение к «Краткому историческому очерку». Список заседаний Московского Психол. о-ва за 25 лет// Вопросы философии и психологии. – 1910. – Кн. 103. : Юбилейный номер (1885–1910). – С. 207–223. – Хронология заседаний Психол. о-ва и участие в них Н.Грота. Тезисы и прения.

153. Якобсон П. М. Психология чувств / П. М. Якобсон. – 2-е изд., доп. – М. : Изд-во АП наук РСФСР, 1958. – С. 10.

154. Грот Николай Яковлевич // Масанов И. Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей : в 4 т. / И. Ф. Масанов. – М., 1960. – Т. 4 : Новые дополнения к алфавитному указателю псевдонимов. Алфавитный указатель авторов. – С. 149.

155. Шкуринов П. С. Грот Николай Яковлевич / П. С. Шкуринов // Философская энциклопедия : в 6 т. / под ред. Ф. В. Константинова. – М., 1960. – Т. 1. – С. 406.

156. Петровский А. В. Грот Николай Яковлевич / А. В. Петровский // Педагогическая энциклопедия : в 4 т. – М., 1964. – Т. 1. – Стб. 623–624.

157. Шкуринов П. С. Грот Николай Яковлевич / П. С. Шкуринов // БСЭ : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М., 1972. – Т. 7. – С. 352.

158. Чеснокова И. И. Проблема самосознания в психологии / И. И. Чеснокова – М. : Наука, 1977. – С. 12–15.

159. Грот Никола Якович / ред. кол. О. К. Антонов [та ін.] // УРЕ. – 2-е вид. – К., 1979. – Т. 3. – С. 184.

160. Каптерев П. Ф. Избранные педагогические сочинения / П. Ф. Каптерев. – М. : Педагогика, 1982. – С. 378, 379, 676.

161. Радзиховский Л. А. Г. И. Челпанов – организатор психологического института / Л. А. Радзиховский // Вопросы психологии. – 1982. – № 5. – С. 47, 48, 54.

162. Психология эмоций : тексты / под ред. В. К. Вилюнаса, Ю. Б. Гиппенрейтера. – М. : МГУ, 1984. – С. 64–82.

163. Ярошевский М. Г. История психологии / М. Г. Ярошевский. – 3-е изд., дораб. – М. : Мысль, 1985. – С. 431, 432, 436, 456.

164. Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека / В. К. Вилюнас. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – С. 204, 213, 243, 261.

165. Ждан А. Н. История психологии от античности до наших дней : учеб / А. Н. Ждан. – М., Изд-во МГУ, 1990. – С. 203–204.

166. Лейбин В. Фрейд, психоанализ и современная западная философия / В. Лейбин. – М. : Изд-во полит. лит., 1990. – С. 62, 70, 80.

167. Гносеология, логика и метафизика в последней четверти XIX века // Лосский Н. О. История русской философии / Н. О. Лосский. – М., 1991. – С. 172–173.

168. Самойленко Г. В. Нариси культури Ніжина / Г. В. Самойленко, О. Г. Самойленко, С. Г. Самойленко. – Ніжин : НДПІ, 1996. – Ч. 3 : Освіта та наука. – С. 159–161.

169. Бойправ М. Д. М. Я. Грот і Ніжинський Історико-філологічний інститут / М. Д. Бойправ // Література та культура Полісся. – Ніжин, 1997. – Вип. 8. – С. 73–76.

170. Ярошевский М. Г. История психологии от античности до середины XX века : учеб. пособ. для высш. учеб. завед. / М. Г. Ярошевский. – 2-е изд. – М. : Изд. центр «Академия», 1997. – С. 331–333.

171. Грот Микола Якович (1852–1899) // Гранатович Л. В. Викладачі Ніжинської вищої школи. Ч. 1. 1820–1920 : біобібліогр. покажч. /Л. В. Гранатович ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя ;

Фундаментальна б-ка ; Центр гоголезнавчих дослідж.- 2-е вид., випр., доп. – Ніжин, 1998. – С. 37–44.

172. Бойправ М. Д. М. Я. Грот про науковий аналіз психологічних механізмів сновидінь / М. Д. Бойправ // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя. – Ніжин, 1999. – Психолого-педагогічні науки. – Ч. 1 – С. 141–144.

173. Грот Николай Яковлевич // Философский энциклопедический журнал. – М., 1999. – С. 118.

174. Историко-філологічний інститут (1875 – 1920) // Самойленко Г. В. Ніжинський державний педагогічний університет імені Миколи Гоголя / Г. В. Самойленко, О. Г. Самойленко. – Ніжин, 1999. – С. 88–90.

175. Бойправ М. Д. Освітня діяльність та психологічні погляди М. Я. Грота / М. Д. Бойправ // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 3. – С. 28–132.

176. Грот Н. Я. // Психология личности в трудах отечественных психологов / сост. Л. В. Куликов. – СПб. ; М. ; Х. ; Минск, 2000. – С. 456–457. – (Серия «Хрестоматия по психологии»).

177. Ждан А. Н. Московская психологическая школа: традиции и современность / А. Н. Ждан, Т. Д. Марцинковская // Вопросы психологии. – 2000. – № 3. – С. 117–127.

178. Марцинковская Т. Д. Николай Яковлевич Грот / Т. Д. Марцинковская // Развитие личности. – 2000. – № 2. – С. 69–71.

179. Михалева А. Николай Яковлевич Грот о личности / А. Михалева // Развитие личности. – 2000. – № 2. – С. 71–86.

180. Самойленко Г. В. Микола Якович Грот / Г. В. Самойленко // Самойленко Г. В. Ніжинська вища школа: від Гімназії вищих наук до університету / Г. В. Самойленко, О. Г. Самойленко. – Ніжин, 2000. – С. 79–81.

181. Абушенко В. Л. [Грот Николай Яковлевич] / В. Л. Абушенко // Всемирная Энциклопедия : филос. / главн. науч. ред.

и сост. А. А. Грицанов. – М. : АСТ ; Минск : Харвест : Современный литератор, 2001. – С. 254–255.

182. Бойправ М. Д. М. Я. Грот як особистість і професіонал / М. Д. Бойправ // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя / Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя ; відп. ред. Є. І. Коваленко ; гол. ред. В. П. Яковець. – Ніжин, 2001. – Психолого-педагогічні науки. Ч. 2. – С. 170–174.

183. Грот Микола Якович (1852–1899) // Гранатович Л. В. Викладачі Ніжинської вищої школи. Ч. 1. 1820 – 1920 : біобібліогр. покажч. – 2-е вид., випр., доп., / Л. В. Гранатович ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя ; Фундаментальна б-ка ; Центр гоголезнавчих дослідж. – Ніжин, 2001. – С. 46–56.

184. Марцинковская Д. Т. История психологии : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Д. Т. Марцинковская. – М. : Изд. центр «Академия», 2001. – С. 461–465.

185. Грот Николай Яковлевич // Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 7-е изд., перераб. и доп. – М., 2001. – С. 135.

186. Алексеев П. В. Философы России XIX–XX столетий : биографии, идеи, труды / П. В. Алексеев. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Академический Проект, 2002. – С. 256–257.

187. Бойправ М. Д. До питання вивчення історії психології. Розвиток теорії почуттів у роботах М. Я. Грота (1852–1899) / М. Д. Бойправ // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя ; за ред. С. Д. Максименка. – Ніжин, 2002. – Т. 3, ч. 9. – С. 81–88.

188. Бойправ М. Д. М. Я. Грот: психологічні погляди та освітня діяльність : моногр. / М. Д. Бойправ. – Ніжин : НДУ, 2002. – 165 с.

189. Пінчук Т. Д. Педагогіка у Ніжинській вищій школі / Т. Д. Пінчук. – Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя, 2002. – С. 7–9.

190. Основные проблемы психологии эмоций // Вилюнас В. К. Психология эмоций / В. К. Вилюнас. – СПб. : Питер, 2004. – С. 17, 18, 20, 25, 38.
191. Эмоции и деятельность // Вилюнас В. К. Психология эмоций / В. К. Вилюнас. – СПб. : Питер, 2004. – С. 294, 301.
192. Грот Николай Яковлевич // Сто великих психологов / авт.-сост. В. Яровицкий. – М., 2004. – С. 48–51.
193. Грот Николай Яковлевич // Сто знаменитых харьковчан : сб. сценариев / И. Ю. Можейко, К. Е. Кеворкян, В. К. Нестерук и др. ; Видеоканал «Первая столица» представляет. – Х., 2004. – С. 83–86.
194. Бачинин В. А. Психология : энцикл. слов. / В. А. Бачинин. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2005. – С. 76.
195. Летцев В. М. «Він ніби народився бути професором...» / В. М. Летцев // Психолог. – 2005. – № 6. – С. 12–15.
196. Місто Ніжин з найдавніших часів до 1917 : бібліогр. покажч. – 2-е вид., випр., доп. / авт.-упоряд. Л. В. Гранатович. – Ніжин : ТОВ «Гідромакс», 2005. – С. 138, 222, 229.
197. Самойленко Г. В. Ніжинська вища школа: сторінки історії / Г. В. Самойленко, О. Г. Самойленко. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя ; ТОВ «Вид-во «Аспект-Поліграф», 2005. – С. 130–132.
198. Бойправ М. Д. Микола Якович Грот – видатний учений і педагог другої половини ХІХ століття / М. Д. Бойправ // Грот М. Я. Вибрані психологічні твори [репринтне відтворення] / упоряд., передм., прим. М. Д. Бойправ. – Ніжин, 2006. – С. 4–9.
199. Грот Микола Якович // Історія філософії : слов. / за заг. ред. В. І. Ярошовця. – К., 2006. – С. 1013.
200. Карандашов В. Н. Методика преподавания психологии / В. Н. Карандашов. – М. ; СПб. ; К. : Минск, 2006. – С. 14, 15, 16.
201. Марцинковская Т. Д. История психологии : учеб. / Т. Д. Марцинковская. – 6-е изд., стер. – М. : Изд. центр «Академия», 2007. – С. 461–465.

202.Рибалка В. Микола Грот: теоретичні питання філософії і психології особистості (до 155-річчя від дня народження) / В. Рибалка // Психологія і суспільство. – 2008. – № 1. – С. 9–24.

203.Бойправ М. Д. Коментарі до роботи М. Я. Грота «Сновидіння як предмет наукового аналізу» / М. Д. Бойправ // Грот Микола Якович (1852–1899). Сновидіння як предмет наукового аналізу [репринтне відтворення видання (К; 1878 р.) / М. Я. Грот ; упоряд., авт. вступ. ст. і комент. М. Д. Бойправ ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин, 2009. – С. 81–85.

204. Бойправ М. Д. Микола Якович Грот – основоположник наукової вітчизняної психології / М. Д. Бойправ // Грот М. Я. Сновидіння як предмет наукового аналізу [репринтне відтворення видання (К; 1878 р.)] / М. Я. Грот ; упоряд., авт. вступ. ст. і комент. М. Д. Бойправ ; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин, 2009. – С. 1–11.

205.Бойправ М. Д. Наукова спадщина М. Я. Грота і сучасна психологія (з історії вітчизняної психології) : моногр. / М. Д. Бойправ ; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин : Вид-во НДУ. – 2009. – 182 с.

Іменний покажчик

1. Абушенко В. Л. 181
2. Айхенвальд Ю. И. 117
3. Алексеев П. В. 186
4. Аксенов М. 134
5. Ананьев Б. Г. 151
6. Андреевский И. Е. 78, 79, 96
7. Антонов О. К. 159
8. Астафьев П. Е. 52
9. Бачинин В. А. 194
10. Беркли Дж. 48
11. Бойправ М. Д. 82, 84, 169, 172, 175, 182, 187, 188, 198,
203, 204, 205
12. Брокгауз Ф. А. 78, 79, 96, 126,
13. Бронзов А. 105
14. Бруно Дж. 20, 21
15. Бэкон 42
16. Васильевский В. Г. 112
17. Введенский А. 137
18. Венгеров С. А. 132
19. Викторов Д. В. 118, 119
20. Вилюнас В. К. 162, 164, 190, 191
21. Виндельбанд 54
22. Виноградов Н. 131
23. Вундт В. 66, 75, 76
24. Гади О. 94
25. Гиппенрейтер Ю. Б. 162
26. Гоббс 42
27. Гоголь Н. В. 14
28. Гольцев В. А. 68, 103
29. Гранатович Л. В. 171, 183, 196

30. Грицанов А. А. 181
31. Грот К. 138
32. Грот Я. 139
33. Декарт 43, 70, 78
34. Ефрон И. А. 78, 79, 96, 126
35. Ждан А. Н. 165, 177
36. Ибервег-Гейнц 34
37. Ивановский В. Н. 120, 121
38. Иконников В. С. 96
39. Кант Э. 53
40. Каптерев П. Ф. 160
41. Карандашов В. Н. 200
42. Кеворкян К. Е. 193
43. Коваленко Е. И. 182
44. Козлов А. А. 1, 2, 10, 11, 86, 87 44.
45. Колубовский Я. 97
46. Кони А. Ф. 139
47. Константинов Ф. В. 155
48. Корсаков С. С. 95
49. Куликов Л. В. 81, 176
50. Ледд 65, 103
51. Лейбин В. 166
52. Лейбниц Г. В. 33, 50
53. Летцев В. М. 195
54. Локк Дж. 48
55. Лопатин Л. М. 41, 107, 108
56. Лосский Н. О. 167
57. Максименко С. Д. 187
58. Марценковская Т. Д. 177, 178, 184, 201
59. Масанов И. Ф. 154
60. Михайловский Н. 99
61. Михалева А. 179

62. Можейко Ю. И. 193
63. Мокиевский П. В. 90
64. Нестерук В. К. 193
65. Никанор, архиеп. 23, 91, 139
66. Ницше Ф. 49, 99
67. Оболенский Л. Е. 141
68. Петровский А. В. 156
69. Пінчук Т. Д. 189
70. Платон 105, 106
71. Преображенский В. П. 33
72. Прохоров А. М. 157
73. Прядкин С. 112
74. Пясковский Н. 57
75. Радзиховский Л. А. 161
76. Радлов Э. Л. 116, 142
77. Рибалка В. 202
78. Розанов В. В. 143
79. Самойленко Г. В. 168, 174, 180, 197
80. Самойленко О. Г. 168, 174, 180, 197
81. Самойленко С. Г. 168
82. Соколов П. П. 113, 122, 144
83. Соловьев В. С. 72, 114, 123, 125, 139
84. Спекторский Е. 129, 130
85. Спиноза 44
86. Страхов Н. Н. 69, 139
87. Стuve Г. 36
- 88 Толстой Л. Н. 49, 139, 145
89. Троицкий М. М. 123, 125
90. Трубецкой С. Н. 37, 139, 150
91. Фрейд З. 166
92. Фролов И. Т. 185
93. Челпанов Г. И. 71, 146, 161

94. Чеснокова И. И. 158
95. Шебер О. А. 147
96. Шенрок В. И. 115, 148
97. Шкуринов П. С. 155, 157
98. Южаков С. Н. 127
99. Юркевич П. Д. 123, 125
100. Якобсон П. М. 153
101. Яковець В. П. 182
102. Яровицкий В. 192
103. Ярошевский М. Г. 163, 170
104. Ярошовець В. І. 199
105. Carus P. 45
106. James W. 35
107. Ladd G. T. 65, 103
108. Wundt W. 66, 75, 76

ЗМІСТ

Від упорядників	5
Бойправ М.Д. Микола Якович Грот – перший викладач психології в Ніжинській вищій школі.....	6
Грот Микола Якович. Друковані праці.....	14
Критико-бібліографічні статті	22
Іменний покажчик.....	35